
ПОЛІТОЛОГІЯ

Ярошко О. З.

ВИЗНАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВСТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН

У цьому дослідженні визначені особливості визнання Української держави та взаємозв'язку між цим процесом і встановленням дипломатичних відносин з іншими державами світу.

Ключові слова: визнання держави, дипломатичні відносини, Україна.

У добу глобалізації підлягають перегляду базові постулати теорії міжнародних відносин і зовнішньої політики, в тому числі ролі у світовій політиці класичного актора – держави, мотивів її поведінки на міжнародній арені та інструментів досягнення національних цілей, зокрема дипломатії як традиційного способу здійснення і підтримання двосторонніх контактів між державами. Для нової незалежної Української держави, що стала повноправним міжнародним суб'єктом в період краху біполярної системи міжнародних відносин і зародження постбіполярної, вищезазначена проблематика міжнародно-політичної науки актуальна не лише в контексті теоретичних розробок, що вимагали незаангажованого постдогматичного об'єктивного тлумачення, а й стала одним із питань українського зовнішньополітичного порядку денного і повсякденної роботи політиків і дипломатів. Куди прямує Україна? Які її інтереси в сучасному глобалізованому середовищі? Які шляхи їх забезпечення? Як започаткувати сучасну ефективну вітчизняну дипломатичну службу?

Проблематика визнання незалежності України і започаткування її дипломатичних відносин здебільшого розглядається дослідниками у контексті витоків її зовнішньої політики в історико-формальному ракурсі. Так, дослідники зовнішньої політики України Н. Дроботенко, О. Івченко, В. Касьян, Г. Руденко та Л. Чекаленко відносять проблеми

міжнародного визнання України та начал її дипломатичних відносин до царини історії української дипломатії, зазначаючи дати визнання незалежності України іншими державами та встановлення з ними дипломатичних відносин, а також виокремлюючи особливості започаткування діяльності дипломатичних представництв України та держав-контрагентів [3; 6; 8; 10; 14]. С. Віднянський, І. Мельникова, А. Мартинов, О. Горенко та Д. Никифорук у науковій праці «Зовнішня політика України в умовах глобалізації (1991–2003)» теж розглядають зазначену проблематику в аналогічному руслі: дати визнання незалежності України та встановлення з нею дипломатичних відносин [5]. Більш колоритно у конкретно-проблемному ключі висвітлюють ці питання безпосередні учасники процесу започаткування дипломатичної служби незалежної України А. Зленко та Ю. Щербак, зокрема щодо функціонування українських дипломатичних представництв у Франції і Португалії (А. Зленко) та США (Ю. Щербак) [4; 15]. В останньому випадку йдеться про опубліковані спогади очевидців подій або ж мемуари як джерела дослідження процесу встановлення дипломатичних відносин України.

Наукові праці, за винятком вище зазначених формально-історичних і мемуарних робіт, де б визнання України як держави та її дипломатичні відносини розглядалися як окреме цілісне явище, відсутні. Причина такої теоретичної нерозробленості, вочевидь, криється у вітчизняній практиці. Україна визнана світовим співтовариством націй держава, а проблеми її визнання пов'язані з періодом початку 90-х років ХХ століття, тому нині значною мірою належать до царини історії української зовнішньої політики та дипломатії.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні особливостей і закономірностей визнання Української держави у контексті встановлення дипломатичних відносин з іншими учасниками.

Загалом, у практиці міжнародних відносин, зокрема міжнародного права, відомі три види визнання: де-юре (повне, формалізоване), фактичне (неповне в контексті відсутності формалізації) та *ad hoc* (разове, держава (и) не визнають іншу державу, але по окремих питаннях вступає (ють) у взаємодію з нею). Для встановлення дипломатичних відносин потрібне повне офіційне визнання. Україна в цьому контексті не стала винятком. Визнання як таке може бути усним або ж «письмовим». Хоча переважно такі речі все ж закріплюються в офіційних державних рішеннях, що знаходять документальне відображення. Втім, як показує практика визнання України як держави, Австрія єдина держава, що не формалізувала визнання

України, вважаючи її членство в універсальній міжнародній організації ООН достатньою передумовою для визнання [7].

Незалежність України, у міжнародно-правовому сенсі, продукт розпаду однієї держави, в цьому випадку, з позицій міжнародної стратифікації, наддержави на окремі частини. Йдеться про розпад СРСР на 15 республік, серед яких і Україна. Ось тут і виникають певні складнощі: у контексті розпаду держави, ба навіть наддержави, визнання нових незалежних держав на її уламках і збереження міжнародної стабільності. Нагадаємо, що 16 липня 1990 року Україна (тоді – УРСР) в особі парламенту прийняла Декларацію про державний суверенітет, проголосивши повноту, верховенство і неподільність влади в межах її території, а також рівноправність у зовнішніх зносинах [2]. Втім, доля її незалежності однозначно в цьому документі не визначалась, оскільки він лише передумова для формулювання позицій республіки, не виключено, що в умовах оновленого Союзу [2]. На сьогодні Декларація – один з ключових актів у вітчизняному державотворенні. 24 серпня 1991 року після спроб перевороту в СРСР на чолі з ДКНС знов-таки Верховна Рада приймає Акт проголошення незалежності України, де вона проголошується незалежною державою, тобто стає повноправним суб'єктом міжнародного права, хоча це рішення повинно ще було пройти перевірку українським народом на всеукраїнському референдумі від 1 грудня 1991 року [9], що і сталося: 90,32 % громадян підтримали Акт. У міжнародно-правовому сенсі суверенітет України став фактом. Як відомо, з точки зору декларативної теорії визнання, це і є умовою її міжнародної правосуб'єктності. Проте конститутивна теорія апелює до того, що для останнього потрібне її визнання іншими державами, якщо навіть держава проголосить суверенітет, реалізувати права і обов'язки за міжнародним правом, якщо їх формально не існує, неможливо, оскільки йдеться про замкнутість та міжнародну ізоляцію. Така проблема автоматично постала перед Україною після вже згаданого всеукраїнського референдуму від 1 грудня 1991 року. На той момент СРСР ще юридично продовжував існувати аж до 25 грудня 1991 року, коли його Президент М. Горбачов зрікся влади. З точки зору міжнародного права, логічно припустити, що інші держави очікуватимуть на цей момент при визнанні України та інших республік. Однак, низка країн світу визнала незалежність України вже за наслідками всеукраїнського референдуму, не чекаючи 25 грудня. Це – Польща і Канада (обидві 2 грудня), Угорщина (3 грудня), Латвія, Литва (обидві 4 грудня), Аргентина, Болівія, Болгарія, Росія (тоді ще республіка), Хорватія (всі п'ять – 5 грудня), Естонія та Куба (6 грудня

– обидві) [5, 6-12]. Окремо слід виокремити й групу країн, що визнали Україну в момент по 25 грудня, тобто після Мінська, де лідери РРФСР, УРСР та БРСР домовились про утворення Співдружності незалежних держав і констатували факт припинення існування СРСР як геополітичної реальності [11]. 21 грудня лідери вже 11 республік в Алма-Аті підтвердили факт розпаду Радянського Союзу [1]. У згаданий проміжок часу Україну визнали ЧСФР (8 грудня), Словенія (11 грудня), Грузія (12 грудня), Туреччина (16 грудня), Вірменія (18 грудня), Швеція (19 грудня), Киргизька Республіка та Туркменістан (обидві 20 грудня), Казахстан, Швейцарія, Ліхтенштейн, Коста Ріка (всі 23 грудня), Афганістан і Норвегія (обидві 24 грудня) [5, 6-12; 12]. Втім, навіть сукупно це лише 26 країн, тобто тих, що визнали Україну у період з 2–24 грудня 1991 року, інші, а це абсолютна більшість, визнали Україну після зречення від влади М. Горбачова, тобто починаючи з 25 грудня 1991 року [5, 6-12]. Саме на цей день припадає визнання України США [5, 11], які залишились єдиною наддержавою в ері постбіполярності.

Як вже зазначалось, українська практика кореспондує із світовою, тобто у відповідності із міжнародно-правовим підходом до визнання і встановлення дипломатичних відносин між державами. Спершу повне міжнародно-правове визнання (де-юре), а потім встановлення дипломатичних відносин. Однак, і тут є свої особливості щодо часового перебігу цих процесів. В історії української зовнішньополітичної та дипломатичної практики має місце синхронізація (одночасний перебіг) процесів визнання України та встановлення з нею дипломатичних відносин. Так, у 1991 році в один і той же день Україну визнали і встановили з нею дипломатичні відносини Австралія, Білорусь та Угорщина, у 1992 році – Азербайджан, Ватикан, Кот-д’Івуар, Мавританія, Мальта, Нікарагуа, Шрі-Ланка, у 1993 році – Еритрея, Кенія, Кувейт і Саудівська Аравія, у 1994 році – Ангола, Сейшельські острови, у 1995 році – Маршалові острови, Сан-Марино і ЦАР, у 1996 році – Андорра, у 1997 році – Бруней, 1998 році – Ліберія, Малаві, Сан-Томе і Принсіпі та Свaziленд, у 1999 році – Беліз, Вануату, Гамбія, Демократична Республіка Конго, Мікронезія, Нігер та Тринідад і Тобаго, 2000 році – Домініканська Республіка, 2002 році – Гондурас і в 2003 році – Співдружність Багамських Островів [5, 6-12].

Проте все-таки спостерігається переважання десинхронізації (неодночасного або ж розведеного у часі протікання процесів) визнання України як держави і встановлення з нею дипломатичних відносин. Період десинхронізації суттєво варіює: від одного дня до

понад 12 років, хоча з переважанням часового інтервалу десинхронізації в межах одного року. Серед країн, де десинхронізація становить один день – Ізраїль (визнання – 25 грудня і встановлення дипломатичних відносин – 26 грудня 1991 року), Барбадос (13 і 14 квітня 1993 року) та Катар (13 і 14 квітня) [5, 8; 14]. Окремо виділимо в межах річного часового інтервалу між визнанням і встановленням дипломатичних відносин країни, де десинхронізація становить близько одного місяця: Австрія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Велика Британія, В'єтнам, Греція, Естонія, Єгипет, Зімбабве, Індія, Іран, Іспанія, КНР, КНДР, Мексика, Монголія, М'янма, Німеччина, Нова Зеландія, Португалія, Румунія, США, Танзанія, Франція, Чилі, Швеція та Японія [5, 6-12]. З іншими, нижче переліченими, понад один місяць і до року: Алжир, Антигуа і Барбуда, Аргентина, Афганістан, Бангладеш, Бахрейн, Бельгія, Бенін, Болівія, Бразилія, Гана, Гватемала, Гвінея, Грузія, Данія, Лівія, Екваторіальна Гвінея, Ємен, Індонезія, Іран, Ірландія, Ісландія, Італія, Йорданія, Кабо-Верде, Казахстан, Камбоджа, Канада, Киргизька Республіка, Кіпр, Колумбія, Коморські Острови, Республіка Корея, Коста Ріка, Куба, Лаос, Латвія, Литва, Ліван, Ліхтенштейн, Люксембург, Маврикій, Малайзія, Малі, Мальдіви, Марокко, Молдова, Намібія, Нігер, Нідерланди, Норвегія, ОАЕ, Оман, Пакистан, Парагвай, Перу, ПАР, Польща, РФ, Сенегал, Сирія, Сінгапур, Словенія, Судан, Таджикистан, Таїланд, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Узбекистан, Уругвай, Філіппіни, Фінляндія, Хорватія, Чад, Чехія, Чорногорія, Швейцарія та Ямайка [5, 6-12; 14]. Перелічимо також країни, з якими десинхронізація процесів визнання і встановлення дипломатичних відносин перевищує один рік: Алжир, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бурунді, Венесуела, Габон, Гайяна, Гвінея-Біссау, Еквадор, Ель-Сальвадор, Ефіопія, Замбія, Камерун, Республіка Конго, Лесото, Мадагаскар, Македонія, Мозамбік, Непал, Панама, Руанда, Сьєра-Леоне, Того та Уганда [5, 6-12; 13].

Таким чином, закономірно, що процес міжнародно-правового визнання України розпочався після легітимного внутрішньодержавного рішення про набуття суверенного незалежного статусу (прийняття українським парламентом Декларації про державний суверенітет, далі – Акту проголошення незалежності і його підтвердження на всеукраїнському референдумі абсолютною більшістю населення країни), а також після міжреспубліканських домовленостей у Мінську та Алма-Аті за участю української сторони, що констатували крах СРСР як геополітичної реальності, частиною якого була й Україна, та остаточного зречення від влади першого і останнього Президента Радянського Союзу М. Горбачова. Серед

особливостей міжнародно-правового визнання України, виділимо те, що група із 26 країн визнала незалежність України, не чекаючи остаточного рішення М. Горбачова, спираючись лише на волевиявлення українського народу (12 країн) і рішення Мінська і Алма-Ати (плюс 14 країн). Ще однією закономірністю процесу визнання України як незалежної держави, що кореспондує із традиційною дипломатичною практикою, є те, що саме рішення країн про визнання стали підставою для встановлення дипломатичних відносин з нею. Конкретне ж співвідношення цих процесів – визнання України як держави і встановлення дипломатичних відносин з нею – належить до сфери вітчизняного дипломатичного досвіду з його особливим неповторним характером, притаманним саме цьому випадку. Згадані процеси (по мірі найпоширеніших варіантів) відбувалися у такій послідовності: а) десинхронізація від одного місяця до одного року; б) синхронність визнання і встановлення дипломатичних відносин; в) десинхронізація процесів у межах одного місяця; г) десинхронізація процесів з інтервалом понад один рік.

Перспективними бачаться подальші наукові розвідки у царині зовнішньої політики України, проблематики інституту визнання України як держави, дипломатичних відносин, що спроможні збагатити не лише скарбницю вітчизняних зовнішньополітичних студій, а й послужити теоретичною базою для поглиблення міжнародно-політичного інструментарію з проблем визнання та дипломатичних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алма-Атинська декларація від 21 грудня 1991 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_189.
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55–ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. *Дроботенко Н.А.* Становлення зовнішньополітичної діяльності незалежної України // Наукові записки Вінницького педагогічного ун-тету ім. Коцюбинського : зб. наук. праць / [за заг. ред. П.С. Григорчука]. – Вінниця, 2000. – Вип. II. Серія «Історія». – С. 190-195.
4. *Зленко А.М.* Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків : Фоліо, 2003. – 559 с.
5. Зовнішня політика України в умовах глобалізації : анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003) / [відп. ред. С.В. Віднянський]. – К. : Генеза, 2004. – 616 с.

6. *Івченко О.* Україна в системі міжнародних відносин : історична ретроспектива та сучасний стан. – К. : «РІЦ УАННП», 1997. – 687 с.
7. Історія двосторонніх відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/austria/ua/29262.htm>. – Заголовок з екрану.
8. *Касьян В.І.* Зовнішня політика України – важливий фактор розбудови сучасної української держави. – Рівне : РДІУ, 1999. – 177 с.
9. Про проголошення незалежності України : постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року № 1427-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
10. *Руденко Г.М.* Україна дипломатична. – К. : ГДІП, 1999. – 304 с.
11. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_077. – Заголовок з екрану.
12. Україна – Вірменія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svit.ukrinform.ua/Armenia/armenia.php?menu=attitudes>. – Заголовок з екрану.
13. Україна – Гвінея-Біссау [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svit.ukrinform.ua/GvineaBisau/gvineabisau.php?menu=attitudes>. – Заголовок з екрану.
14. *Чекаленко Л.Д.* Зовнішня політика України : підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/politologiya/zovnishnya_politika_ukrayini_-_chekalenko_ld.
15. *Щербак Ю.* Україна: виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі XXI століття. – К. : Дух і Літера, 2003. – 578 с.

Ярошко О. З. Признание независимости Украины как предисловие установления дипломатических отношений.

В этом исследовании определяются особенности признания Украины, взаимосвязи между этим процессом и установлением дипломатических отношений с другими государствами.

Ключевые слова: признание государства, дипломатические отношения, Украина.

Yaroshko O. Z. The Recognition of the Independence of Ukraine as a Precondition of the Establishment of Its Diplomatic Relations.

Peculiarities of the recognition of Ukraine as a state and of the interconnection between this process and the establishment of diplomatic relations with other countries are under discussion at the research.

Keywords: recognition of a state, diplomatic relations, Ukraine.